

*The memory of the Descendants
Паметта на потомците*

ДИРЯТА НА ВЪЗРОЖДЕНЦИТЕ ЕНЦИКЛОПЕДИСТИ ОТ СЛИВЕНСКО В БЪЛГАРСКИЯ ОБЩЕСТВЕН ЖИВОТ, РОДНАТА И ЕВРОПЕЙСКАТА НАУКА НА XIX ВЕК

Иванка Денева

Българска академия на науките и изкуствата

Резюме. Отдавайки значение на индивидуалните им личностни качества, интереси и научни средоточия, целта на изследването е да се търсят обединителните съприкосновения между духовните колоси д-р Петър Берон (1799 – 1871), д-р Иван Селимински (1799 – 1866) и д-р Георги Миркович (1826 – 1905) с приложение на „паралелния подход“ в обзора и оценката на техните приноси в просветителската, народополезната и научноизследователската сфера за благо на Отечеството и Сливенския край и в европейската наука на XIX век. Посочени са основанията за тематичния избор и успоредяването на възрожденците по изяви във времето (с отчитане на специфичните отлики, търсения и прояви на всекиго) в:

– сродността на идеите и вида дейност в обществената и научната област; принадлежността към близкия „времеви отрязък“ на формиране на характера им и работата с алтруистична насоченост; в еднаквото хуманно поприще на медика; афинитета към книгата и знанието като висши ценности; в менталния настрой и способностите за теоретично мислене и труд в сферата на родната и направленията на европейската наука от XIX в.; дарителската дейност за подкрепа на българските училища, читалища, болници и учението на даровити младежи; и особено в „синтезиращата отлика“: последователна отдаденост и пожертвователно участие в националноосвободителните каузи за добиване автономността и политическата свобода на народа ни в условията на османското владичество.

Изследването откроява родствените цели и практическите резултати в отделните области и в цялостната им общественополезна дейност, обусловени от:

– високото образование в университетите на Европа; познаването на гръцкото и на латинското културно наследство, политиколибералните възгледи на XVIII и XIX в. и постиженията на западноевропейските „естествени науки“; от наличието на личностен познавателен и творчески потенциал да станат двигатели на промените в българския духовен и социален живот – в унисон с ренесансовите европейски идеи на времето чрез: радикални реформи в

българското училище и педагогическа наука (учебници, организация и методи на учебния процес), както и в изграждане основите на здравеопазването (а д-р Г. Миркович – на общинското управление и финанси); готовността да отдадат усилия, здраве, средства и живот на обществените каузи за самостоятелно църковно и национално самоопределение и културно въздигане на българите; от надареността с научна прозорливост и възможности за „теоретична систематизация“, показани в усилията за създаване и публикуване на изследвания на български и на основните европейски езици, заявили приносите им в научния живот чрез волята и отдадеността на попрището на учения изследовател. Анализът на тези сфери обосновава в настоящия труд тезата за ярката им диря на видни строители на „началата“ през Българското възрождане и на енциклопедисти, създали самостоятелни и оригинални научни системи, концепции и влели дирята си в духовния подем на Отечеството и науката на Европа от средата на XIX век.

Keywords: encyclopedists; Bulgarian national revival

Духовните търсения на възрожденците от Сливенския край са основание за гордост у съвременниците ни от постиженията им и оставената диря не само в книжовното наследство на XIX век, но и с включване днес (като емблематични личности – радатели на българщината) и в образователните въздействия, парадигми и възможности на българския културен туризъм. Като съзидатели на основите на духовната традиция през посочения период, те имат ярко присъствие в културната история на Българско, приобщени и към науката на Стария континент, от чиито извори черпят образованост, знания и пориви за създаване в свое време на фундамента на родната наука в различните ѝ направления и прояви. Отдавайки значение на индивидуалните им личностни качества, интереси и научни средоточия, целта на изследването е да търси обединителните съприкосновения между духовните колоси д-р Петър Берон (1799 – 1871), д-р Иван Селимински (1799 – 1866) и д-р Георги Миркович (1826 – 1905) поради отсъствието на труд, прилагащ „паралелния подход“ в обзора и оценката на техните приноси в просветителската, общественополезната и научноизследователската област за благо на Отечеството и Сливенско и в развитието на европейската наука на XIX век.

Основания за настоящата тема виждаме в успоредяването на възрожденците д-р П. Берон, д-р Ив. Селимински и д-р Г. Миркович по изяви във времето, в родствеността на идеите, дейността им в научната и обществената сфера и в принадлежността им към:

– „времевия отрязък“ на формиране и проявление личността и на тримата: учение, професионална, книжовна и обществена дейност преди Освобождението на Българско от османско владичество (съотносимо за д-р Петър Берон и д-р Иван Селимински, като народополезната отдаденост и след освободителния акт и до първото десетилетие на XX в. продължава за д-р Георги Миркович);

– алтруистичния настрой (лечение на бедни пациенти без заплащане, дарителство и др.) и в еднаквото хуманно поприще на медика, поставило още в избора на професията основите на човеколюбивото им отношение към хората и отдадеността да лекуват тялото и душата, развивайки (като просветители) нравствените и родолюбиви качества на българите, особено на подрастващите;

– афинитета към книгата и знанието, обусловен от съзнателното отношение като към висши ценности. Менталният настрой за теоретично мислене, подкрепен и от „емпирията“ и практиката, предопределя и у тримата Пътя на последователни книжовници: не само радатели за просвета на народа си, но и на задълбочени изследователи на определени области от научното знание и направления в родната наука; като автори на книги, трудове и научни изследвания, както и издатели на списания и вестници с научна насоченост, те успоредяват търсенията и интересите си в контекста на европейската наука от XIX век и вписват приносите си в нея и научното знание;

– съпричастността и последователната отдаденост на високи обществени каузи, като при някои (д-р Иван Селимински и д-р Георги Миркович) участието в просветните и националноосвободителните борби на народа свидетелстват за жертвоготовността и дейността на своите изразители в името на сакралното народно дело и възжеленията за свобода;

– като родолюбиви благородници на духа, те подемат и подкрепят с лични усилия и финансови средства дарителски начинания за развитие на българското училище, читалища, просветното дело на народа и за добиване на образование от даровити младежи в чужбина – цел на завръщането и работата им в Българско за постигане на националния идеал: духовно въздигане, свобода и просперитет на Сливенския край и възстановяване на държавата ни.

Аналитичните способности и прозорливостта на д-р Петър Берон и д-р Иван Селимински им помагат – с оглед задачите на епохата, да се проявят като новатори реформатори, осмисляйки потребността от нов вид българско школо и образование, система на преподаване и учебно-методически помагала: приноси, които разглеждаме в контекста на обществения развой и повелите на времето за адекватност в призиването на тази най-насыщна (заедно с читалищата на по-късен етап) образователна институция да подготвя деятелни, обществено будни и с прагматична насоченост личности, каквито са хората в Европа. Визираме качества, които не биха могли да бъдат формирани в земите ни тогава чрез „атрибутите“ на килийното образование в Българско и с властващите схоластични учебни практики в школата (с наизустяване на часослова, наустницата, псалтира и др.).

Отчитайки ярките индивидуални особености в личността на всеки от тях, близостта в менталния, духовния и „социалния настрой“ на тримата възрожденци, виждаме в тяхната родственост:

– във високото образование, придобито в университетите на Европа; усвояване на гръцкото и римското културно наследство чрез владенето на гръцки и латински език; запознаване с политиколибералните възгледи на XVIII и XIX в.; с търсенията на И. Кант, А. Тюрго, Ж. Кондорсе, Й. Хердер и др. (при ползване на основните западноевропейски езици и особените адмирации към „плодовете“ на развитите в Европа естественоприродни науки); за д-р Георги Миркович от значение е влиянието на личности като монаха Рене, Михаил Чайковски и др.;

– в готовността да отдадат личните си усилия, средства, здраве и живот на обществените каузи за самостоятелно църковно и национално самоопределение, духовно и културно въздигане на българите (с изразен възглед за поддържане на добросъседски взаимоотношения с балканските народи, с Русия и отстояване на отечествените интереси пред „великите сили“);

– в прозрението за обществената потребност от реформиране на българския социален живот и държавните институции – при водещата роля на училището и образованието, в унисон с прогресивните ренесансови европейски идеи на времето; в признанието и удостояването им с високи обществени и професионални длъжности (главни учители, главни лекари, депутат; представителство в Областното събрание и в настоятелството на болницата за д-р Г. Миркович);

– в наличието на личностен познавателен и творчески потенциал да станат двигатели на духовното и културно възраждане в Сливен и Българско с поставяне учебния процес и материалната съоръженост в родните школа на нови съдържателни основи (чрез реформиране на структурата, учебното съдържание и методите на обучение); с обновление на съществуващите и създаване на нови училища (и степени – полугимназии, гимназии);

– в обсега от знания, способностите за „умствен труд“ и „теоретична систематизация“; в изявените възможности за създаване и публикуване на изследвания на български, но и на езиците на просветена Европа, пропагандиращи трудовете им там и заявили българския гений по света; в силната воля и отдаденост към попрището на изследователя, в осведомеността и непрестанното развитие на духовния кръгзор и търсенията на учени.

Афинитетът за подкрепа постиженията на социалния и културния прогрес на времето и осмисляне бъдещите съдбини на сънародниците, ги насочват към трудното поприще на интелектуалеца, отдал усилията си не само в изучаване на напредничавите европейски идеи, концепции и парадигми, но и към създаване на собствени новаторски трудове, философски и методически системи (д-р Петър Берон, д-р Ив. Селимински). По дълбочина и оригиналност на изследванията делото на д-р Петър Берон създава алюзия (с приносите в различните науки), с енциклопедичната личност на М. В. Ломоносов.

Д-р Г. Миркович пък е „първопроходец“ с някои каузи в обществената област: създаване на женски сдружения, на Окръжния хигиеничен съвет в

Сливен, 1894 г., като е последователен и в дарителството на лекарства в Сливен и на имоти за бедните в някои общини); в социалната сфера: съвместно със Сдружението на Руския Червен кръст, БПЦ и църковните настоятелства, женското дружество „Майчина длъжност“ и благотворителното дружество „Св. Пантелеймон“ – с положените грижи за оборудването на аптеката и болницата и ефективното ѝ управление, по-късно и като „първокласна“; в областта на здравната просвета: в работата по усвояване на навици за хигиена и хранене от населението; с приносите си в учебникарската, издателската (сп. „Здравословие“, автор на научни медицински книги) и във вестникарската сфери (в-к „Българско знаме“); с цялостната си диря в една разностранна по характер хуманитарно-социална дейност, за която е удостоен с високи европейски отличия за достолепното си гражданско поведение у нас и в чужбина.

При Петър х. Берович (Берон), д-р Георги Миркович, и особено при д-р Иван Селимински (радетел с либералнодемократични възгледи за въздигане на българското самосъзнание и последователна дейност за пресичане на пагубната роля от разединението между фракциите на патриаршисти, унисти и автомисти) са налице последователни усилия в борбата против гръцкото влияние в черквите и училищата в Сливенско и срещу отродителното гърчеене на „образованите слоеве“, с което в тази сфера те се изявяват като следовници на идеите на Н. Бозвели, В. Априлов и Г. С. Раковски. Поривът на д-р Иван Селимински и на д-р Георги Миркович за служене на Сливен и Отечеството се изразява в конкретните практически стъпки за създаване и пожертвователно участие в сдружения с революционна насоченост: („Тайното братство“, 1824 г., изградено в родния град от Селимински; с последователното му включване в борбите на емиграцията ни в Румъния за самостоятелна българска черква; в системната помощ за сънародниците ни преселници след войната между Русия и Турция от 1828 г. и др.). Просветителските му и народополезни действия, като следовник на делото на Софроний Врачански, го успоредяват с изявените европейски хуманисти Порфирий Успенски, Карл Давила, Наум Векил Хаджи и др.; той отдава сили и като лекуващ лекар и организатор на доброволчески формирования, включени в помощ на руските части, 1854 г. Някои от трудовете му впечатляват с прозренията за социално-политическия развой и пътищата за съдбините на един „богоизбран да триумфира народ“ – българският⁶⁾.

Респектира изпълнената с риск за здравето и живота дейност на Г. Миркович³⁾, донесла му (с участието в заверата на Манол Иванов и националните ни борби) страданията на репресиите, затвора и заточеничеството, както и неимоверните усилия в изграждането на болницата (1879 г.) в Сливен; в създаването на първите обучени кадри и развитие на лечебното дело – със съвместните усилия с д-р Петър Берон, д-р Иван Селимински, д-р Начо Планински и д-р Георги Калатинов: в условия на разруха, липса на препитание за населението

и на канализационна мрежа след Освободителната руско-турска война (1877 – 1878), при „изостанало здравеопазване“, затваряне на съществуващата турска болница и практиката на „шамани и самозвани дохтори“: фактори, допринесли за високата „епидемиологична картина от заразни болести“ в Сливенско. Всички посочени по-горе лекари преодоляват властващите лечители чужденци, не само недоверието към „донесените“ от странство свои новаторски лечебни подходи: те трасират и приложението на напредничавата европейска медицинска наука в различните ѝ специалности и утвърждават влиянието в обществото на културната личност с хуманен настрой и социално-политическа активност⁶⁾.

Сакрално е отношението на лекарите възрожденци (особено у д-р П. Берон и д-р Ив. Селимински) към науката – родната и в Европа, от средата на XIX в., като двигател на обществения прогрес, схващана от първия като висша ценност и средство за постигането на всички велики и благородни човешки начинания. Като ревностен радетел за развитието на науката в Отечеството ни, д-р Петър Берон обръща поглед и пропагандира ученето първо на родния ни език по граматически правила, „чи после друг език!“, както и за приоритет главно на „положителните науки“ в учебните планове – без пренебрегване, познаване и ползване от учителите, при работа с по-големите ученици, на някои съвременни издания (тук насочваме към създадения от него новаторски „Рибен буквар“, 1824 г., както и „Неделник“ на Софроний, книгите на Йоаким Кърчовски и Кирил Пейчинович, превода от Ат. Кипиловски на „Свето Цветособрание“ на Йоан Гибнер и др.). Така, още в изграждане фундамента на българското училище, дейността на д-р Петър Берон в образователната сфера следва да се обобщи с оглед не само на различните приноси в Отечеството ни, но и в ценностнокултурния контекст на просветена Европа, с която най-образованите ни достойни синове са дръзвали да се съизмерват. Неговите съвременници подчертават познаването му на методическата практика в съседните страни и напредничавите усилия на балкански педагози, с които е имал лично съприкосновение или чиито трудове е познавал (Хайнрих Стефан, Димитриос Дарварис и Павле Соларич, усилията на българина Райно Попович, въздействието на гърците Константин Вардалах, Неофит Дука и Янис Фотиади, търсенията на сърбина Вук Караджич и др.), но и личните авторски виждания в тази насока. Неговият „Буквар с различни поучения“ (събрани от Петра х. Беровича. За българските училища. Напечята ся сас помошта г. Антоњова Йоанновича. В г. 1824.) е пособие, отговорно на нуждата от радикално преобразяване същността и движещите сили на закостенялата училищна система: към подкрепа, стимулиране и развитие на проходащата в Българско съвременна педагогическа наука. То е и израз на новаторските за времето възгледи на съставителя П. Берон за подбор и изучаване на „по-различно“ по характер, насоченост и цели учебно съдържание: с акцент главно на нужното за живо-

та и прогреса ядро от „положителни знания“; с прецизиране художествената стойност на текстовете и информираността за постиженията на европейската наука в различните ѝ направления и главно – на осмислената от автора нужда от обучение и организация на учебния процес, целящи умствено и цялостно развитие на действени хора¹⁾, в т.ч. обучение и на девойки без оглед на религията им и с нравствено-морални качества. Как по друг начин бихме оценили прилагането на новите за времето, но актуалните и днес методи (наблюдение и анкетиране) за получаване на информация по функционирането на „всеки училищен организъм“ с движещите му сили (учители, ученици, атмосферата в школото, с материалната и учебната база, сред която основна остава снабдеността с помагала, пособия и книги!), освен като провиждане на висококултурната личност на ренесансовия човек за Пътя на „гражданското проглеждане“ на младите чрез стимулите на навлизащата в нашите училища педагогическа наука и методите ѝ; с усилията на българските образовани и патриотично настроени люде; със запознаване и приложение в българския обществен живот и школата ни достиженията на Европа в сферата на идеите, културата и „положителните“ главно науки – за подготовката на съпричастни към отечествените цели хора.

Двигателят на неговия живот е сведен в стремежа „...да принесе каква да е полза на бедното свое отечество и на бедното човечество“ (както подчертава защитникът на личността му Георгиу Костафору по повод на делото за насилствената му смърт). Той насочва поривите на една обществена всеотдайност, надмогнала регионалните рамки на родния град (Котел) и успорила се с високите национални и европейски каузи; с учебната практика на напредналите в учебното дело страни (Русия, Гърция, Австрия, Румъния) и училищата им: деяния, доказани със системни негови и на брат му Р. Миркович действия за материална подкрепа на учители, талантиливи ученици и съгражданите им и за обезпечаване с методическа и учебна литература на българските школа. Защото сърцевината на книжовните му усилия и издаването на „знака“ на неговия живот – „Рибния буквар“, са подчинени на високата цел училището да служи на националната идея за духовно и културно въздигане на народа, за да узрее постепенно и за по-висшата. Той провижда и средствата за възвисяване ролята на школото и на учителя, завладял децата с примера си, хуманните си възгледи и напредничави учебни методи. Радетел за учебници, основани на народните говори и върху живия български език, на достъпно според възрастта на обучаваните учебно съдържание из различни области на знанието; за приложение на подходи, далеч от сухите познавателни „практики“ и насилени внушения на възрастните и педагозите, д-р П. Берон се нарежда сред възрожденците новатори – с прогресивната си, достъпна и за бедните слоеве педагогическа система и с навлизането на науката в родните училища (след въвеждането „методата“ на британците

д-р Андрю Бел и Джоузеф Ланкастър – „взаимоучителната“, и на „звуквата метода“, основана на „източния ни правоговор“). Те съдействат за стимулиране личностното детско развитие чрез позитивните взаимоотношения между учителя и обучавания, принципите на взаимопомощта, поощрението и зачитане разширяващия се вътрешен свят и мироглед на подрастващия: все белези на едно промислено и оригинално виждане за система от образователни стратегии, изразяващи вярата на автора във възможността на българите за европейско училище, развитие и перспективи – при водещата роля на науката в обхвата на изучаваните и формиращи с „гражданската си насоченост“ знания; с взаимодействие на нагледно-практическите и теоретични методи. Той ратува за прилагане при четене на „звуквия подход“ вместо „буквения“, както и за влиянието му в езиковата практика на обществото, станал потребност и в създаващата се книжнина. Обособените от него раздели на педагогическата наука изразяват тезата на необходимост от съдържание и методи в съответствие с европейската прогресивна идея (алюзия и към днешното „комплексно стимулиране“ на подрастващите) за развитие на физическата, познавателната и етично-моралната сфера на детската личност; с лансиране на повик за учене на езици, усвояване основите на занаят и т.н. Същността му на учен енциклопедист, философ мислител и реформатор просвещенец са подкрепени и от значимостта и доразвиван от днешните науки на негови идеи (напр. от педагогическата наука – на някои валидни и в наше време тези, изразени в „Славянска философия“ и др.).

Важно е, че отношението на родните възрожденци към научните постижения на Европа не е еднозначно или безкритично, възприемащи възторжено едни идеи и поглеждали със съдържаност и скептицизъм към други. Изявените ни учени – изразители на напредничавите влияния от столиците на Европа и на „естествознанието“ там, намерили почва и в балканските градове Атина и Букурещ (като д-р Петър Берон и д-р Ив. Селимински), респектират и с познаване платформите на древните гръцки философи и школи и трудовете на латински език. Времето е богато със значими плодове за социалния и материалния прогрес на обществото в Европа, в което фундаменталните открития в различни сфери на Александър фон Хумболт, Карл Гаус, на Георг Ом, Карл Бер, Юстус фон Либиг и др. трасират пътя към него. Своите приноси във философията и „природните знания“ българският учен не би могъл да направи без задълбочено изучаване на философските системи и търсенията на Йохан Кеплер, Рене Декарт, Готфрид Лайбниц и Исак Нютон; на Георг Хегел, Фридрих Шелинг, Огюст Конт и др. Отворената за новостите природа на Петър Берон не остава безучастна към атмосферата на духа в градове като Хайделберг, Мюнхен, Букурещ или Париж, където пребивава в своя път, свидетел на подема в идейния живот и на „естествените знания“, тласнали го и към решението да се занимава с

разностранните им проявления в тази област (Bachvarov, 1993). Учението в Бейската академия в Букурещ, медицинските факултети на Германия и попрището на независим учен (от 1843 г.) във френската столица свидетелстват за някои въздействия при определяне на местата за учение, но и за зрелостта на собствения избор от изградена личност като Петър Берон. Тези качества се извяват в трудовете му, и особено във фундаменталния „Панепистема“ (1861 – 1867): оригинална концепция с обединителен възглед и ядро за материалните и духовни явления (при наблюденията в сферата на физиката, геологията, химията, метеорологията, философията и др.) чрез намиране на взаимовръзката и причинно-следствения характер в създаването, битието и развитието им. Тази трудна цел: теоретично изграждане основите на света като средоточие на органични и неорганични „системи“ (занимавала още европейската философска мисъл на XVIII век – Фридрих Шелинг, и доразвивана по-късно в условия на „обезценяване“ на властващата „натурфилософия“ на времето) е постигната от българския учен чрез единния обединителен възглед и понятиен апарат за същината на разнообразните по характера си феномени от физичен, метафизичен и етичен порядък (Yanakiev, 1963). Важно е, че дори един от първите му трудове – „Рибният буквар“, заявява нагласата на една личност за търсене на иновативни подходи. Неговият независим човешки характер и целите на изследвателя го тласкат към избор на неизучени области от знанието и теми, в чието обосноваване намира винаги свои решения, дискуссионни и по-често далеч от общоприетите или битувашите в конкретната наука възгледи, предизвикващ нерядко скептицизма на събратята си учени и извявайки се „дуално“: съчетал материалистически и идеалистически схващания – съответно в сферата на „естествените науки“ и в общите въпроси на философията. Въпреки подчертаването от някои днешни автори^{4,8)} нуждата от критичен поглед в наше време към наследството и възгледите му той остава със своята себеотдайност в процеса на научното дирене в Европа и Българско: тя е в въздигане на теории, в изследване на нови и оригинални за времето идеи в отделните науки (напр. в метеорологията), в неговото виждане за създаване на звездите от „тялото Археет“; в теорията за „вълновата система“ и за „атомния състав“ на светлината и топлината; за „триадата от положителен, отрицателен „електро“ и движението“ (като проявление на висшата форма на материята); в схващането за действието и противодействието и др. Той разглежда и въпроси, в чиято сфера предлага свои определения на някои „фундаментални категории“, като материя, движение, маса и др.; дава отделно и независимо от други известни теории („дарвинистката“; биологичната – с ролята на белтъците) виждане за произхода на живота, човека и видовете; обосновава белезите (обща територия, език и „заседнал живот“) на „колективния характер“ на обществото на хората...⁴⁾

Интересни са идеите на изследователя по редица въпроси и теми от социален характер: за развоя и взаимоотношенията на човека, обществото и процеса на социализация (с подчертаване ролята на оръдията на труда, езика, на общуването чрез него и връзката му с мисленето); за значението на местоположението, мобилността на „народонаселението“ и др. Ратувайки за равнопоставеност не само на половете (вече подчертани от нас в идеята и за „девическо образование“), „социалните възгледи“ разкриват последователния демократизъм в съзнанието и схващанията на д-р П. Берон за „равното положение“ на всички раси. Предмет на вниманието му са и въпросите за пътищата на възникване на социума, за корените на общата прародина на човека, на всемирния потоп и последствията от него и др., както и решенията по някои частни въпроси с обществено-практичен характер (напр. метода за гасене на пожари).

Така наблюденията ни върху различни по вид концепции, възгледи и тези, издигнати от д-р Берон (обобщил „материалистическите идеи“ на XVIII век и „идеалистическите“ – на „своето“ столетие), дават основание за определяне „метафизичната същност“ на системата му в „натурфилософията“ – с отчитане и на приносите, видени от нас в стремежа да систематизира природните и философските знания, изграждайки единен възглед за света и властващите в него начала. Както правомерно отбелязват и други, „заслугата му е в смелия опит да създаде универсална философска система, в смелата постановка на актуални и перспективни научни проблеми и в смелите творчески решения на тези проблеми“ (Bachvarov, 1981: 222). Науката днес, в руслото на приемствеността, не може да пренебрегне важни негови схващания, като това за общата основа на природата и съзнанието и ролята на философията в изграждане „единната панорама“ на явленията в света; за същността и мястото на теоретичното знание в тези процеси, за универсалния характер на математическия метод на изследване и др.

Действен славянофил и учен, надмогнал „емпиричните основи“ със своите възможности за научно обобщение, той отреди първенстваща роля на братята си славяни в единното виждане за макрокосмоса и микрокосмоса и в теорията за „триединния монотеизъм“, обоснована в редица изследвания: „Славянска философия“ (1855), „Произход на физическите и естествените науки и метафизическите и нравствените науки“ (1858) и „Панепистема“ (1861 – 1867).

Търсейки основания (извън наличните и известни тези на учените) за концептуално „обвързване“ на общите зависимости – основа на явленията и човешкото знание, те разкриват възможностите на най-ползотворния етап в развитието на д-р Петър Берон като учен, възпрепятстван обаче в някаква степен не само от личностни причини: характер на „научния инструментариум“, особености на подхода му и на „вербалната обосновка“, липсата на за-

вършени изводи за същността и развоя на материята, а и от недостатъчното развитие на науките в посочения исторически период. Особеният характер на научната му съдба е в това да бъде извън руслото „на най-прославените учени специалисти“ и особено да не е сред тези от тях, които според правомерното заключение на Георгий Д. Гачев „...нищо или много малко не предложили за по-нататъшно размишление“ (Gachev, 1979: 546 – 547).

Неговите „платформи“ стават израз не само на нарасналите сили и научни пориви на континента, но и от осъзнаващия възможностите си за нов духовен и общественно-политически подем български народ. Приносите му са основание за приемане, адмириране или за „дискусионно възприемане“ от западноевропейските интелектуални среди, но и за вписване в научния живот на Европа от средата на XIX в.; за присъствие на книгите му във водещите научни световни книжовни центрове и за членство на автора в редица престижни международни научни дружества (Медико-физиологичното общество в Атина, Азиатското научно общество, Париж, 1822), Френското метеорологично общество, като лектор пред Астрономическото общество на Англия и др.).

Респектиращата система от идеи, възгледи и теории на д-р Иван Селимински⁷⁾ е достойна в продължаване дирята на благодетеля му П. Берон. Поднесена в по-откъслечен или обобщен вид, тя изразява също енциклопедичния и възрожденски облик на личността му на крупен деец и мислител на XIX в. Чужд на дистанцираността на кабинетния учен, слят с активната обществена дейност за високата национална кауза, той синтезира в едно приносите на дееца с тези на теоретика изследовател. Значими за времето му наблюдения и изводи за целите, историко-политическото развитие и съдбините на народа ни изненадват нашия съвременник със значимите прозрения, направени от човек без специална историческа подготовка²⁾. Изразеното внимание към генезиса, същината и функционирането на явления от природен, духовен и социален вид, уменията за свързване в система на основни тези за развитието, науките, нравствеността, религията и др. са основно ядро на философско-етичните му възгледи. Делото му е оплодено с въздигането на относително завършена философска концепция за Българското възраждане, надмогнал ролята на следовник посредник между идеите на западноевропейските „емпирици“ и „натуралисти“ чрез: способността и уменията да наблюдава, използвайки средствата на разума, опита и особено да издига самостоятелни тези и да гради идейни системи, в т.ч. и в социално-политическия живот. Те го утвърждават като един от ерудираните учени на XIX век. (В това направление възгледите и поривът му да търси причините и същността на механизмите за функциониране на явленията, показват склонността „да приравнява“ феномени от природен и социален характер).

Органичен следовник на делото на д-р Берон, той се успоредява с възжеленията му като автор на идеи и „ратник“ за народностно светско образование и школа, някои от които сам реформира или създава. Качеството на учебния процес, образованието и възпитанието в неговото разбиране са обусловени от съществуващите причинно-следствени зависимости между тях и строят сърецивината на дидактическите му схващания. Той провижда ролята и на някои актуални за времето си (и днес) принципи на обучение, както и за организация на учебната работа според интелектуалното развитие и способностите на учениците, с осмислена роля на познавателната дейност по групи и др. Обновлението в родните земи ученият оценява като плод от влиянието на „положителните“ науки в Европа, чието въздействие върху прогреса в Българско подчертава с вяра: „Опитните докази по физика, химия и пр. в тези училища дадоха мощен тласък за възраждане духа у югоизточните европейски народи“. Той сам е ярък съзидател на тези повеи – с всеотдайността на интелекта и деятелността си...

Признателната памет на българите не би следвало да се активизира само в дните на юбилейните годишнини на светлите ни личности, а да насочва следовността си към необозрените и непреведени от родни изследователи късове от трудовете на нашите възрожденци: такова внимание чака не само „Панепистема“ на д-р Петър Берон, но и други редове от книжовното им наследство, очертали провиденческият им дар за народната бъдещност и изразили извечната тяхна обич към българското.

Изводи

1. И тримата възрожденци, изразители на стремежите на новата възрожденска личност с ренесансова насоченост и съизмерване с духовните възжеления и идеалите на Европа, ги реализират практически чрез посвещаване усилията, материалното състояние и живота си на целите за постигане на националната кауза за духовно-нравствено въздигане, свобода и просперитет на сънародниците си.

2. Далновидността на исторически прорицатели на времето им вмениява виждането за правилността на подходите в осъществяване на тези високи национални идеали чрез: просвещение на българите, радикални реформи в характера и безплодността на закостенялата система в родните училища, на учебния процес и образователното дело в земите ни и в родния им Сливенски край, като условия за подготовка на новата деятелна, родолюбива и общественоактивна личност, адекватна на повелите на епохата и личното си себеутвърждаване.

3. Огромната всеотдайност в науката (особено на д-р Петър Берон и д-р Иван Селимински), високата им ерудиция и интелектуална мощ не само ги поставят редом до изтъкнати учени от високообразованения свят на континента – нещо повече: техният мироглед, самобитни, новаторски и оригинални

ни философски, природонаучни и образователни виждания им позволяват да изградят идейни системи в сферите на отделни науки и дори концепции – за развоя на Българското възраждане (д-р Ив. Селимински). Това обосновава приносите им в европейската наука от средата на XIX в. и утвърждава ролята им на български енциклопедисти, вплели дирята си в духовния и научен подем на Българско и просветена Европа.

NOTES / БЕЛЕЖКИ

1. Берон, 1939: Берон, П. Буквар с различни поучения: Фототипно издание. Снабдено и стъкмено с увод и бележки от Борис Йоцов: София, 1939, XII. XIII.
2. Библиотека „Д-р Иван Селимински“ (прев. П.Чилев и Е. Пажева). София: Държавна печатница (1904 – 1931) Кн. II, с. 14.
3. Гидиков, Ст. (1910). Д-р Георги Вълков Миркович. Юбилеен сборник на читалище „Зора“ в гр. Сливен 1860 – 1910. София: Придворна печатница, 1910, с. 252 – 266.
4. Дамянова, 2005, Дамянова, Р. Д-р Петър Берон – европейецът. Електронно издателство LiterNet, 09.11. 2005 – www.liternet.bg/publish/r_damyanova/p_beron.htm
5. Денева, Ив. Д-р Иван Селимински и прогресивните обществени каузи на XIX век. Известия на Съюза на учените – Сливен (Сливен). Т. 2, 2000, с. 46 – 47.
6. Денева, Ив. Ролята на обществено-политическите условия и личността на д-р Георги Миркович в изграждане на медицинско обслужване в Сливенско след Освобождението. Известия на Съюза на учените – Сливен (Сливен), 2010, № 6, с. 18 – 23.
7. Д-р Ив. Селимински. Избрани съчинения. София: Наука и изкуство, 1979, с. 78.
8. Стойнев, А. Няколко думи за това издание. Д-р Берон, П. Славянска философия. Съдържаща основите на всички естествени и нравствени науки, с приложение „Върху свободата на волята“ и „Безсмъртието на душата“. Поредица „Българска философия и култура“. Под редакторството и съставителството на А. Стойнев, 2000, с. 6.

REFERENCES / ЛИТЕРАТУРА

- Bachvarov, M. (1993). *D-r Petar Beron. Zhivot i delo*. Sofia: Feniks [Бъчваров, М. (1993). *Д-р Петър Берон. Живот и дело*. София: Феникс].
- Bachvarov, M., Bachvarova, N. (1981). *Petr Beron*. Moskva: Myisly [Бъчваров, М., Бъчварова, Н. (1981). *Петр Берон*. Москва: Мысль].

- Gachev, G. D. (1979). *Uskorenoto razvitie na kulturata*. Sofia: Nauka i izkustvo [Гачев, Г. Д. (1979). *Ускореното развитие на културата*. София: Наука и изкуство].
- Yanakiev, Hr. (1962). *Nauchno-meditsinska deynost i vazgledi na d-r Petar Beron*. Sofia: Priroda. [Янакиев, Хр. (1962). *Научно-медицинска дейност и възгледи на д-р Петър Берон*. София: Природа].

THE TRACKS OF THE WRITERS-ENCYCLOPEDISTS OF THE BULGARIAN NATIONAL REVIVAL FROM SLIVEN REGION IN BULGARIAN PUBLIC LIFE, BULGARIAN AND EUROPEAN SCIENCES OF THE XIX CENTURY

Abstract. Paying tribute to the individual personalities, interests and scientific focuses, the purpose of the study is to look for the unifying contacts between the spiritual giants Dr. Petar Beron (1799 – 1871), Dr. Ivan Seliminski (1799 – 1866) and Dr. Georgi Mirkovich (1826 – 1905) – using the “parallel approach” in the review and evaluation of their contributions to the Enlightenment, public and research areas for the benefit of the Fatherland and Sliven region and to European science of XIX century. The grounds for the selection of the topic are set out and the writers from the Bulgarian national revival are compared with their activities in time (considering the specific differences, quests and everyone’s activities) in their:

– similarity of ideas and the type of activity in the public and scientific fields; belonging to the nearby “time period” of the formation of their character and work of altruistic nature; in the similar human field of the medics; in affinity for books and knowledge as higher values; in the state of mind and abilities of theoretical thinking and working in the field of Bulgarian and directions of European science of XIX century; in charitable activities to support the Bulgarian schools, community centers, hospitals and education of talented young people; and especially in “the synthesizing difference”: consistent dedication and sacrificial participation in the national liberation causes for gaining autonomy and political freedom of our country in the times of Ottoman rule.

The study highlights the kinship goals and practical results in individual areas and their overall public activity, determined by:

– higher education in universities of Europe; knowledge of Greek and Latin cultural heritage, political liberal views of the XVIII and XIX century and the achievements of Western “natural sciences”; the availability of personal cognitive and creative potential to become agents of change in the Bulgarian spiritual and social life – in unison with Renaissance European ideas of time by: radical reforms in Bulgarian schools and educational science (textbooks, organization and methods of the learning process) as well as building the foundations of health care (and Dr. G. Mirkovich laid the foundations of municipal management and finance); willingness to work hard, to sacrifice their health, money and life for public causes

for independent ecclesiastical and national self-determination and cultural prosperity of the Bulgarians; the brilliance of scientific perspicacity and opportunities for “theoretical systematization” shown in the efforts to write and publish research works in Bulgarian and the main European languages, that presented their contribution to the scientific life by their will and dedication to the work of the scientist-researcher. The analysis of these areas justified in this work the thesis for their brightest track as prominent builders of “origins” in Bulgarian Revival and encyclopedists, who created independent and original research systems, concepts and intertwined their tracks in the spiritual revival of the Fatherland and the science of Europe from the middle XIX century.

✉ **Dr. Ivanka Deneva**

Bulgarian Academy of Sciences and Arts
Sofia, Bulgaria

E-mail: ivdeneva@yahoo.com